

САНА ОЛОХ

Чурапчы
улуунун хаһыата

№ 60 (8809)

ЧЭППИЭР

2002 сыл

Ыам ыйын

23 күнэ

Хаһыат
1931 сыл алтынньы
15 күнүттэн тахсар

Соботуолка

ҮҮТҮ ТУТТАРЫЫ

Быларыын республика үрдүнэн араас формалаах хаһаайыстыбаларынан барыта 64 тыһ. тонна үүт туттарылыбыт буоллабына, быйылгы былаан 70 тыһ. тонна. Маныаха саамый элбэри — Мэнгэ-Хаҥалас уонна Чурапчы 7-лин тыһ., Тватта 4600 тоннаны туттарыахтара. Тыва сиргэр дьон саамый элбэх докүтү үүтүн киллэринэр буолла. Бу дьык кэргэн экономикатын сайыннарыыга биир сүрүн төһүү. Дьон даһаны, үбэ-харчыта тутта барыллар буолан, байэлэрингэр да ордоруммака туттарарга интэриэстэра улам улаатар.

Ити эрэри быйыл үүтү тулууга, туох-ханнык иһиниз, үбэ-харчыны эргитиһэ уларытылар онгоһулулар. Соротуолкааччыларга, оһиһигэр "Холбос" республикобшествоны киллэрен туран, үүт туттарар кэмдэринин иһин Тыва хаһаайыстыбатын министерствота государство сааһын түһөрөр. Иккис өттүнэн улуустарга соботуолкааччылар үүтү туттаараччыларын кытары дуоһаар түһүрөөн үлэтиллэр. Соротуолкааччы анал сүтүгэр үлү министрствота 1 литр үүкэ 2 солк. кредит харчытын ааһан түһэрэр. Ону тэҥэ баһыҥа

соротуолкааччы "Табаары онгоруочуга аналлаах тыва хаһаайыстыбатын бородууксуй-атыгар субсидиялар" дьин иккис сүтү аһар. Онно Тыва хаһаайыстыбатын министерствотунан субсидия харчыта (киһи улуустарга — 8, бүлүү уһунаһааһыларга — 10, хотууларга — 18 солк.) тийэр. Маныаха субсидия харчыта халбаһаабат, өттөн кредиткэ бериллэр 2 солкубай үүт хаачыстыбатынан көрөн халбаһыан сөл. Онон атылаһылар сыана алын кэмэйэ 2 солк. дьон өйдүүкэ наада. Бу түһүтүн Тыва хаһаайыстыбатын министерствотун Аспыар-танастыар промышленноскэ департаментын начальнига Р.П.Гудуева "Саха сирэ" хаһааха интервьота таһыста.

Өттөн үүт туттарыыга, этилиһитин курдук, республикага биир саамый улахан быһааннах быһыгы улууска үүт мааһабыт туттарыы ыйдара хайдах-туох саһаланылар?

Маастара дьыала туругун бу күнүргэ болтоҥо нэһиликэр командировкага сыдыан билсиксикит. Манна көрсүбүт дьон-орбутаан интэриэһиргэбиллэрин: "Үүтү хас сарсыарда аһын олбуорбүт таһыттан техниканан

тиэйэн ыллалар", — дьин үүтүсүтүт курдук хоруйдаатылар. Улуусаларга тоһоостоох сирдэргэ үүт бөтөннөрүн мааһынага тийэргэ анаан эстакадалар баалларын эмиэ көрөн аһардыбыт.

"Чурапчы" кооператив мааһагы үүтү тутар пуунун маастара Г.М.Слепцованы көрсөн кэпсэтэбит.

— Нэһиликэннэртэн эрдэ тоһуһан 7 тонна үүтү соботуолкалаатыбыт. Өттөн ыаммытынан үүтү туһууу өссө муус устар 2 чыһылаһыттан саһалааһыт. Ити ыйга хайы-үбэ 66 киһи дуоһаардаһыта. Билигин үүт туттарыыга ити 100-чэ киһиэхэ тийдэ. Ыһах төрөөһүнэ хайа да сылаһаар элбэх, — дьир Галина Михайловна.

Үүт иһин төлөбүр ыйынан ааһылан кэлбит. Холобур, кулун тутардаһыларын харчытын тутта ылбытар. Аны "Сарсын муус устар ыйдаһыларга кэлэр", — дьин иһитиннэрдэ.

Үүтү туһу тараһына нэһиликэс эмиэ быһаарыллыбыт. Ол курдук, Н.Н.Ефремов салайар "Бэттиэмэ" баһынай хаһаайыстыбата манна үүт таһытын моой-арбас ылан үлэһэбитэ хаһыс да сыла. Үчүгэйэ дьин тыва

дьонугар, буолан баран баһынайдарга, сааһы сезоннай ол-бу үлэ күнүгэ тахсарын үүт-оттаан, үүт таһытын биир киһиэхэ сирдэһэн сүктэрбэккэ, хаһаайыстыба үлэһиттэра бу үлэни бары ыһынан, хардары-таары тийэллэр эбит. Быйыл үүт пууна үлэһиттэртэн улууска биллэр улахан тыалтан электро-үөт саахаллана сылдыһытыгар үүт биир күн, ол эбэтэр ыам ыйын 13 күнүгэр тиэлибэтэ.

Этэр курдук, дьон үүтү туттараллар. Ол курдук, аһардас муус устар ыйга баһынай хаһаайыстыбаларыттан "Дулалаах" (салайааччы В.В.Платонов) 3,80, "Тамык" (Е.Н.Монастырев) 2,82 центнер үүтү туттарбытар. Баһынайдартан биирдимизэн да ылар хаалсыбаттар эбит, кинилэр истэриһтэн 3-түү центнертэн таһаарбытар эмиэ бааллар. Онон элбэх үүт туттарбытар тустаах ыйга 3 тыһ. солк. тахсаны ааһыбытар.

Болтоҥолор холобурдарыгар көрдөхкө, мэтчирек ыйдарыгар улууска хаһыс да сылан үгэсэ кубулуйбут, олорун-тойун булбут нэһиликэтинин үүт туттарыы тараһына быйыл да куһаҥа суох. Арай соруудах улахан.

С.СМИРНИКОВА.

СОНУННАР

АНЫ КУҢУН САНА ДЬИЭ ДЬЭНДЭЙЭРИН ТУҢУГАР

Баһыс нэһиликэр үүтү дьыала хамсаһын чэринитин тутууга үлэ саһыны ытыллар. Ол курдук, аһыт сыларга култура киһинэ тутулан үлэһэ кирибитэ, билигин күнүгэ суох туох да дьыһаһ буолбат. Өттөн быйыл олохтоох орто оһуола учууталларыгар анаан уопсай дьыа тутууга саһаланна. Василий Васильев салайааччылаах биригээдэ 900-чэ маһы кэрдэн суолу баттаһа киллэрибитэ. Мас кэрдимтигэр Николай Барашков, маһы тийэһигэр Илья Местников ордук таһаарылаахтык үлэһэбиттэрин болгоһор баһарыллар.

СЫЛГЫ ИИТИИТИГЭР — УРАТЫ БОЛҔОМТО

Сылгы аһаһын элбэһингэ үлэ күөһэ барар. Ол түмүгэр билигин нэһиликэс 300-чэ сылгы баар буолла. Быйыл саас 150 бизгэн 60-на төрөөтө, билигингэ кулунуһаһын түбэлтэһэ суох. Ордук харааха быраһыллара — элбэх үбэһа хыстатылыбыт. Аны бөһүлэктэн тэйиччи сылгыга аналлаах күрүө-хаһаа тулуунаһына, сылгыны иһитин өссө тэлтэн сайдар кэскиллэһэ.

Егор МЕСТНИКОВ, Баһыс.

ҮРҮҢ ИЛГЭ ДЭЛЭЙЭР

Хаһаарга ары сыһа үлэтин муус устар ыйтан саһалааһыта. Манна маастарынан хаһыс да сылаһа Чотрена Прокольевна Давыдова үүтү субастаахтык үлэһир. Быйыл хаһаарга ветеринар Дария Кирилловна Андросова регистрациалааһытынан 350-ча ыһах төрөөтө. Ону таһынан, Дирингэ сыһаста үлэһин илик буолан, үүттэра эмиэ манна аһаһар. Күн айы ортотунан 2,5 тонна үүт. Ону барытын лаборант Людмила Николаевна Адамсва аналлаһаан тутар, үүт туттаараччылартан көрдөнөр ысыраапкалары кыһааһахтык ирдир. Үүт таһааччылар В.И.Гаврильев, Д.Я.Олесов уонна рабочай И.Г.Егоров үүт аһын аны төттөрү бөтөннөргө кутан наадылар ыалларга тиздэллэр.

Иһиник тэриһэн үлэһэн, аһыт муус устар ый устата Холтоҥо нэһиликэтин хаһаайыстыбалара 8, Хаһаар нэһиликэтин хаһаайыстыбалара 14 тонна үүтү туттардылар, 8 центнер ары онгоһулуна. Аны ити харчыта кэлэн түгэһилэн дьон-сэргэ үөрдэ. Мантан сайын хаһаардар быларынгытааһар быдан элбэх үүтү туттарар чинчиллэлэр.

Володя НИКОНОВ,
11 кыл. үөрэнээччигэ.

ТУСТУУ СЕКЦИЯТА ТҮМҮКТЭННЭ

Кытаанаһа арочной спортивной саала быларыын үлэһэ кирибитэ. Онтон ыла ыаллыы нэһиликэтиһин спорт араас көрүгэр күрэхтэһиллэр буоллулар.

Сотуугаһыта ССРС спортун маастара А.В.Захаров бириһигэр тустуу секциятын (сал. А.В.Егоров) түмүктүү күрэхтэһитэ ытылына. Онно 30-тан таһа 60 7 ыйаһынтта күрэхтэһэ, тыһаһынаах киһисин түмүгүнэн 22 кг ыйаһынаахтарга Алеша Коркин кыһыл көмүс медаль хаһаайыһынан буолла. Бу иһинэ киһи Сыланга буолбут күрэхтэһингэ үтүс этэ. Хаһааһыаха чемпионнааһыта. Иккис миһтэһэ Доржу Монгуш, үлүһэ Айаал Степанов таһыстылар. 28 кг Толя Гоголев бастаһы, Саваа Собакин иккис, Мичил Яковлев үлүс буоллулар. 34 кг Гоша Пономарев эрэллээхтик бастаһа, Гэни Оконеһников иккис, Ваня Белаяв үлүс миһтэһи ытыллар.

Эдэр тустуулар салгыы туһааннаһынан манник миһтэлэһитлэр: 38 кг: Спире Собакин — бастаһы, Алеша Ноев — иккис, Гэни Новгородов — үлүс. 44 кг: Сережа Пономарев, Илья Яковлев, Володя Нестерев. 48 кг: Валера Танчиков, Давид Андреев, Федя Шкулев. 48 кг уһа: Айаан Кононов, Ваня Собакин, Колл Матвеев.

Кыһыһылаастарга медаллар кэһэрдиллэһиллэр, грамоталар, бириһитэр туттарыһыһылар. Афанасий Захаров анал бириһитин хаһаайыһынан Алеша Коркин буолла.

Гоша ПОНОМАРЕВ,
тустуу секциятын чилиһэ.

Оһуола олоһо

ҮБҮЛҮӨЙДЭЭХ СЫЛГА СИТИҢИЛЭРБИТ

1980-күс сылларга кыра үчаастактары чөлүгэр түһэрип политикага күөһэ ытылыһытын түмүгэр нэһиликит иккис тэһэн тыһы ылан, сайдар суолга кирибитэ. Аһын сүһүк, онтон ситэһэ суох орто оһуола баар буолбута. 1992 с. орто оһуола аһыллыбыта. Бу күм устата оһуоланы бүтэрибит 50 ороттон 21-дэрэ үрдүк, 16-лара орто аһал үөрэхкэ үөрэнэ сылдыаллар.

Билигин оһуолабытыгар 125 үөрэнээччигэ 28 учуутал үөрэх кыһатын арылар. 25 миһтэлэх интернаһа ЧРОСИО тустууга филиала үлэһир. Үөрэнээччилэр сыһын аһын научнай-практической конференцияларга кыттыһы ыллаллар. Ол

курдук, Шура Свищева улуустары Башаринскай ааһымыларга кыттан иккис буолла. Маша Чепалова республикатааһы конференцияга "Эдэр агроном" секция лауреатын үрдүк аһын ылары ситистэ. Дуня Павлова "Мин 21-с үйэ лидерэбин" дьин эдэр чинчийээччилэр маһынаһы конференцияларыгар иккис буолла. Андрей Максимов "Олонхону эдэр толорооччулар" норуоттар иһи ардыларынааһы фестиваль "Эһичээһи култураны пропагандаллаһын иһин" номинация хаһаайыһынан иһинэ олонхо-оһукай күрөһин кыһыһылааһынан билиһиниһи ылла. Спортка ситиһи эмиэ кыһини үөрдэр, Павел Абрамов улуус сүмүрдэммит хама

андатыгар киһисэн сааһымааһа 1-кы республикатааһы олимпиадаһа ситиһилээхтик кытыһа. Суруйааччы Эрилик Эристин төрөөбүтэ 110 сылыгар аналлаах оһо драмколлективтарын улуустары көрүүтэ иккис степеннэх лауреат аһын ылыбыт...

Иһиникитин даһаны Телей нэһиликэр үлэ-хамнас тэһимирэн, далаһыһынан ытылыһа дьин эрэнэбит. Төрөөбүт нэһиликэтинин бу үбүлүһүнэн эһэрдэһиллэбит уонна киһи сайдарын туһугар эдэр үүһэн иһэр көпүөнэ үөрэнээхтэһит, үлэһитэһит.

Дуня ПАВЛОВА,
10 кыл. үөрэнээччигэ,
оһуола вице-президеһэ.

Надежда БОРИСОВА.

ИЭРГЭН

Дийэ кэргэнгэ
аналлаах таһаары

ҮЛЭНИ КИИННЭР ИЛИИЛЛЭР-САБАЛЫЛЛАР

Бу орто дойдуга оёо төрөтөн-ийтэн, хаан-уруу ай-мабы тэнитэн, дьэ-уот тари-нэн, үлэсэн-хамсаан, ыал бу-олан олоору-айы киһитин ытык нэһэ. Кэники 10-ча сылларга биһиги республика-быгар общество тирэнэр ирөө, тейүү күүһэ ыал буола-рын биэгиттэйдөөн, СР Пре-зиденин, Правительствотун өтүлүктүгүтүн үгүс өрүттээх үлэ киэнттик ытылына.

Биһиги улуустугар дьэ-кэргэн политикаһын олоххо киллэриннэн 12 дьэ-кэргэн специалистара уонна 8 дьэ-кэргэнгэ социальнай көмө киинин үлэһиттэрэ дьарыкта-наллар. Кинилэртэн бастыг үлэһиттэринэн бэлиэтэххэ сеп: улуустаабы дьэ-кэргэнгэ көмө киинин үлэһиттэ-рин-директор А.В.Новгородо-ваны, специалист Т.Н.Феофа-нованы, бу киин филиалын специалистарын А.П.Кузьми-наны (Хайхыс), А.К.Адамо-ваны (Чакыр) итиэннэ нэһиликтэрдээби дьэ-кэргэн специалистарын С.В.Кривошапкинаны (Болтоно), Е.А.Нелажированы (Соловьев).

2001 сыл түргэнник сай-дар салаанан 286 сибииннэ-оботун 202 ыалга, 4998 куу-русаны 447 ыалга түгэтилин-нэ, маны таһынан улуус тирэх бааһынай хаһаайыстыбалара 807 сибииннэ оботун нэһиликкэ-бэ батардылар. Дьэ-кэргэн дохуотун үрдэти-гэ биэр улахан көмө салаа-нан тирэгэнтэн ытыллар бо-родуускуйа көрүгүн дэлэтин буолар. Маныаха биһиги спе-циалистарыт нэһиликкэ-бэ табыгастаах усулбууяны тэ-рийсэллэр, сайынгы уу сити-мин тардыыга итиэннэ сизмэ-лэри, расадалары аты-лааһынгга сурун төһүү буолал-лар. Дьэ-кэргэн социальнай киинин иһинэн дьэ-кэргэн экономикаһын сайыннарыыга үөрэтэр консультациялыыр

Киин тэриллэн араас семи-нардарга, быыстаккаларга, конкурстарга бастыг опыты тарбаты ытыллар. Муус ус-тарга "Өлгөм үмүү-дьэ-кэргэн дохуотун олуга" дьэ-кэргэн улуустаабы семинар буолбута, ол түмүгүнэн нэһиликтэринэн консультациялар тарбатылы-быттара. Чөл олох сизрин олохтоохун-биһиги бүтүгү уталытыллыбат сорукут. Ма-ныаха дьэ-кэргэн кииннэрэ анал Програма ылыннан үлэ-лииллэр. Ол курдук, сылаһнар "Чөл, доруобай олох-кэскил-бит түһэ", оттон соловьевтар "Чөл олох-нэһиликкэ социаль-най экономическай сайдытын тускула" дьэ-кэргэн програм-манан сайытарбытара хаһыс да сыллара.

СР бастагы Президент М.Е.Николаев 2001 с. тох-сунньу ый 5 күнүгүбү Бйаа-бынан биһиги улуустугар 35-гэр дьэ-кэргэн саастаах 112 ыалга дьэ-кэргэн тугалларыгар анаан 5573 тыһ. суумалаах бырыһаана суох кредит бэри-линнэ (кредит үс олохтоохто-руна уонна кэчкэ хаһаайысты-ба тэриннэктэринэ сотуллар). Итиннэ сэрэ 8 төгүрүк түлэ-й-ах 30-гэр дьэ-кэргэн саастаах эдэр дьон ыал буолбуттарыгар 10 тыһ. солк. харчы көмө көрүлүннэ. Дьэ-кэргэнгэ үсүтүкүн төрөөбүт 80 оёо, төрдүгүн төрөөбүт 45 оёо, бэсипинэн төрөөбүт 19 оёо, алтыһынан төрөөбүт 3 оёо, ахсыһынан төрөөбүт 2 оёо уонна 6 иһирэ оёолор-го анал счоттар аһылынны-лар.

Дьэ-кэргэн тэрини, ыал буолуу улууса эрэ буол-бакка, республика биэр сы-тыы проблема. Кулун тутар ый-га Мугудай нэһилигэин дьаһалтатын (баш. К.Н.Жирков) кытары "Ыал буолуу-киһи үрдүкү анал" дьэ-кэргэн зональнай-семинар буолбута. Онно хас да улуус дьэ-кэргэн

гэн киинин үлэһиттэрэ уонна СР Президентин иһинэн Дьэ-кэргэн комитетын отдела кыттылаах бу болпуруоһу киэнттик дьүүллэстибит. Би-лингги турутуна улууска 30-тан үһэ саастаах кэргэннэ-р кыахтаах 1307 агардас киһи баар. Быйылгыттан куль-тура управлениетин иһинэн суорумунуна дьарыктанар специалист үлэтин сабалаан эрэр.

Элбэх оёолор 908 дьэ-кэргэн баар. Онгон 254-дэ кыра дохуоттаах ыаллар, ситэ-тэ суох дьэ-кэргэн ахсаана 749. Оёонун итиннэ мөлөх усулбууялаах 45 ыалга 122 саастарын ситэ илик оёо баар. Кинилэр улахан көрүүтэ-исти-тэ суохтар, сороһор дьэ-кэргэн-риттэн баран хааллар, араас дьаллыкка түргэнник ыларал-лар, үгүстэрэ саастарын ситэ илик оёолор комиссияларыгар учуокка тураллар. Бу оёолору кытары үлэ биһиги кииннэрби-гар ураты болжомгоо турар. Сайынны кинилэри дьарыкта-ах онорууга, туһалаах сын-ы-алаһынан хабыыга утумнаах үлэ барарын түмүтөр волонтер-дар хамсааһынара, үлэ бири-гээдэлэрэ бааллар, кэлэр өтүгүтэр социальнай приот аһыллара олох ирдэбилэ буол-ла. Маны таһынан үөрэх уп-равлениетин уонна доруобуйа харыстабылын управлениелэ-рын истэринэн үлэ-сынны-алаһ, чэбдигирдэр, спортив-най лааһырдарынан үгүс оёо сылын ахсын хабыллар. Дьа-рыллаба Пудовтар дьэ-кэргэннэрин биригээдэтэ респу-бликатаабы конкурса кыайы-лааһынан буолла.

Түөлбэнэн үлэ-хас бири-дии дьэ-кэргэн кытары үлэни утумнаахтык ытыыга табыгастаах ньыма. Ааспыт сыл түмүгүнэн улуус үрдүнэн 132 түөлбэ баара, быйыл 112 буолла. Бу сылтан 10-ча нэһиликкэ түөлбэлэрин са-

"Амарах санаанан
аан уоһуу
аламабай өгөрдохтун"
үгүн девиэтээх
дьэ-кэргэн
декадатыгар

лайаччыларыгар, кыра да буоллар, хамса көрүлүннэ. Кулун тутар ыйга түөлбэлэр салайаччыларын конкурстара ытыллыбыта. Онно 16 нэһиликтэн түөлбэлэр са-лайаччылары чөл олоһу сай-ыннараага, дьэ-кэргэн эконо-микаһын кэчтэргэ, оёону итиннэ, нэһиликкэ култур-най сынныалаһын тэрийи-гэ опытастаспыттарын, күрэх былдыаспыттарын түмүгүнэн бастагы миэстэни Чакырга 13-с сылтан түөлбөнү са-лай-ар Д.И.Егорова илбита.

Ылы өйүүр политика би-ир көрүгүнэн араас кэскиллэ-эк конкурстары ытыы буолар. "Сыл бастыг дьэ-кэргэн" конкурс сыл айыы тупсан, байытыллан ытыллар. Манна дьэ-кэргэн үлэ-хамнаһа, үбү-харчыны сатаан тырыыта, оёолорун итиннэ, төрө-лүттэр уонна оёолор дьэ-кэргэн-дара, ситиһиликкэ, нэһиликкэ-тэрин, улуустарын сайдарын туһугар үлэлэрэ, бэйэлэрин төрүттэрэ-уустара барыта учуоттанар. "Дьэ-кэргэн-2001" республикатаабы кон-курс кыайылааһынан улуус-лут биэр ытыктанар мала, Төһөй нэһилигэин олохтоохто-ро, "Утуе дьыала" хамсааһын активистара Татьяна уонна Егор Адамовтар дьэ-кэргэн-тэрэ буолбута. Соторутаабыта ытыллыбыт улуустаабы "Эдэр дьэ-кэргэн-2002" кон-курс кыайылаахтара Вален-тина уонна Антон Аржаковтар республикатаабы конкурса ситиһиликтэтик кыттан анал номинация хаһаайынарынан буолар ситиһиликтэннэлэр.

Мария НОГОВИЦЫНА,
улуус дьаһалтатын
дьэ-кэргэн уонна оёо
дьыалаларыгар
отделын начальнига.

ЭБЭРДЭЛИИБИТ!

С.Р. Президентин В.А.Штыров 2002 сыл кулун тутар ый 22 күнүгүбү 138 №-дээх Бйаа-бынан аһылыбыт "Са-ха Республикаһын бастыг ыалларын бочуотун киһигэти-гэр" ситэ ыал киллэрилиннэ. Сунтаар улуустуган Бессо-новтар, Майаттан Докторовтар, Горнайтан Кинтовтар, Уөлэс Булууттан Обулуктар, Дьоккуускай куораттан Соко-ловтар, Таваттан "Дьэ-кэргэн-2000" республикатаабы конкурса кыайылаахтара Поповтар уонна биһиги улуусту-гуттан "Дьэ-кэргэн-2001" республикатаабы конкурса кыайылаахтара Төһөй нэһилигэин олохтоохторо Адамо-тар.

Татьяна Афанасьевна уонна Егор Егорович Адамовтар төрөөбүт нэһиликтэрингэр, бэр дьонноругар ураты ула-хан суолталаах үтүө дьыалалары онорбуттара - учууталлар олохтор уолсай дьыалэрин, үнэр сүлүх ыччаты чэбди-лэрдэргэ анаан тустуу саалатын итиннэ улуулаһынгга оёо доруобуйатын киинин тутан бэлэктээбиттэрэ. Кинилэр бу үлэлэрэ нэһиликкэ итиннэ, улуус таһымтан тахсан республикага тийэ биллэнэ, холобурга туруорулунна.

Ытыктабыллаах Татьяна Афанасьевна, Егор Егорови-чы бу үрдүк биллэрилиннэн итиннэ, истиннэ эбэр-дэлиибит! Элиги дьэ-кэргэнгитигэр чэчэн-чэбдик олоһу, этэнгэ буолуу, бары үчүгэйи, кэрэни багарыбыт. Итиннэ даһаны үтүө дьыала хамсааһынын чэрчигинэн, олохтут чэчирин сайдарыгар элиги дьэ-кэргэн бэйэтин кылаатын киллэринэ дьэ-кэргэн эрэнэбит!

Улуус Муннаба, улуус дьаһалтата,
улуустаабы дьэ-кэргэн политикаһын уонна
социальнай көмүскэл управлениета.

Киһи сиир бурдуга

ДЬЭНИМИЭН

Сахалартан саамай чулуу, улуу уолбут, учуонай, биэр до-йдулаахпыт Г.П.Башарин: "Бурдуга суох норуот норуот буолбат", - дьэ-кэргэн мэнээк түмүкэ кэлбэтэ буолуо.

Аан дойдуга саамай кытаа-нах айылгалаах сиргэ олохсуй-бут саха норуота улуу нууча норуотун кемегүнэн, киһи үтүө дьонун субэлэринэн бурдук ыһан итиннэ онорбута. Ма-нан аан дойдуга омуутарын цивилизациятыгар кырата суох үтүгүн киллэрибэтэ диң саны-бын. Мин кыра эрдэхпинэ дьонун Дорлоруктаах дьэ-кэргэн ала-аска дьэ-кэргэн бурдук ыһар сир-дэхтэрэ. Онно саха бурдугун ыһалара. Бурдук алаһааһы-бытын биридии талан, буспут куолаһын тоһутан туос мэхэмээһингэ муннаһа аһалан, кэллэһинэн тийэр хоруудаларга кулан хагаран кыраада үрдүгэр ууран баран, адыс мэхэмэ гына илин суорунаһынан (таһынан) тардан, ону икитэ скидалаан саңа дьэ-кэргэн (саха бурду-гун) алаадыттан онорон ыһах арыгыгар хобордоххо таһаан аныгар чох тардан саха оёолор буһаран сиэр этибит.

Алаадыта бырдырбас арыы, олус миннигэс буолара. Итиннэ аны саха оёолун уоту-гар сырайан лэппизскэ буһаран, арылаан, сүөгүйдэ-эн сиир бу үчүгэйи! Оннох миннигэс алаады, лэппизскэ биһиги астанар ханнык да үрүг бурдук аһытан ордук ди-ийин. Итиннэ Алтай да, Украин-на да бурдуга тийбэт, эгэ Гол-ландия 40 сыл мурса аныгар сыппыт элбэх консерваннаах бурдуга тийэ дуо?

Биһиги, чуралгылар, 2001 сылга 1300 тонна турох бурду-гу үүнэрдэбит. Ол иһинтан 303 тонната салиһыннэ, 850 тон-ната саха бурдуга-дьэ-кэргэн хараллан, охсалаатанан сы-таллар. Омууттар дьэ-кэргэнтэн туох барар бурдук аһы онороллор. Мин 1960 сылла-аха Чехословакияга Высokie Татры курорка сыннамытым. Онно дьэ-кэргэнтэн үрүг кили-эби, булочканы, алаадыны (лэппизскэни) ситэр этилэр, сирбэтэрим. Арай килиэбэ түргэнник курсуйар

быһылааба. Ситэри эттэххэ, быһыры Греция, Италия, Па-

лестина государстволара дьэ-кэргэнни сиир бурдугунан аараллара. Онон аһаан исто-риябыс биллэр улуу государ-стволар буолан сайдан оло-лорбуттара. Октябрьскай револю-ция, Аба дойдуга саргинин иһин-нэ уонна колхозтар тэриликкэ-тэригэр да дьэ-кэргэн тыа ыала ба-рыта саха бурдугун лэппизскэ-тин сөбүлээн сиирбуоларыт. Дьэ-кэргэн хаһыта, саламаата олус үчүгэйэ, биһиги даһаны бүтөхкө сайдыбыт үйэтигэр үчүгүйдик мэхэмэ гына тарта-ран, аһаан сизбит киһи төһө эрэ бэрт буолар этэ.

"Чурачкы" МТС ГУП уонна "Сир" кооператив (Окочешни-ков Н.В.) салалтата маны тол-куйдаан суол-иис тоһулан, көгүл ылан улуустуг дьонугар-сэргэтигэр аһылыра буоллар махталтан аһыны ылыа оёо, эбиһи үл-хачы киллэриннэ да этэ. Дьэ-кэргэн бурдуга сө-лөһүннэ, орус, эбиас бур-дуктардааһар аһылыка быдан ордук иһэмтэһэаа уруккут-тан, иһэнэ Гиппократ сараттан биллэр. Былар дьэ-кэргэн бур-дуга буспут уутун эпп быһытынан киэнттик туттал-лар эбит. Онү биһиги наука да мэхэмээһинэ буолуо.

Саха бурдугун лэппизскэ-тинэн көбүрдээх лэппизскэни, ону тэнэ тэпэриин саламааты онордоххо хайа да бэйлээк үрдүк солодох киһигэс кыбыс-тыбааха сизтиэххэ сөп. Хайа уонна биһиги бурдуктут, аһы-гылы эттэххэ, экологическай өттүнэн ыраһа ситтэа диң. "Сага-умуллубут эргэ" дьил-лэр. Урут эрдэ баары, бириэ-мээн кэмнэһилибит чөлүгэр түһэртэн туттунуохха, ку-таныммааха баара. Рынок кэ-митигэр сулуу-иһи сагалыы бу-лан, толкуйдаан, саха бурдугун дьон сиirin хааччылааха.

Саха бурдугун аһыыга бый-ыл буолбатарына эһил таһаарыаха наада этэ. Маны улуус саңа салалтата да өйдө-дү диң саныбын. Онү улуустуг о-лохтоохторо күүтэбит.

Н.СЛЕПЦОВ,
Аба дойдуга
Улуу саринтин
кыттылааһа,
СР үтүөлээх тутаччыта.

ЫРЫА КУТТААХ ЫАЛ

рион Илларионович хаһаай-ыстыбатын көрөр итиэннэ быстах үлэбэ сылдыар. Оёолор улаатан атактарыгар туран эрэллэр, кинилэр бары биэр суол олус таптыыр дьарыктаахтар - бары ырыаһыттар. Улахан уол Олег Таатта улуустугар ЫтыкКүөлгэ А.Е.Кулаковскай аатынан те-атр солиһа, бэйэтэ айбыт хас да ырыалардаах. Икки кыыс Одьулууннаабы политехничес-кай оскуола-лицейгэ үөрэнэл-лэр. Варя оскуоланы быйыл бүтэрэр, "Алаас сибэкиллэрэ" дьэ-кэргэн улуустаабы оёо эстрад-най ырыатын конкурсун лау-реата. Алина 8 кылааска үөрэнэр, "Хотугу сулус" теле-радиоакадемия ытыгэр зо-нальнай конкурсун кытты-

лааба, оттон дэгиттэр ырыаһыт-үгүкүүт Антон Сылангга 6 кыл. үөрэнэр. Л.Ю.Махарева саһайар му-зыкальнай курулуоһугар дьарыктанар, "Хотугу сулус" республикатаабы конкурс 2000 сыллаабы лауреата, бы-лырынтыгы улуустаабы "Алаас сибэкиллэрэ" конкурс лауреа-та уонна "Маралааһы оһуор-дара" конкурс "Кэскиллээх үгүкүүт" номинациятын хаһаайына.

-Дьэ, маннык үгүкүүтүт курдук ырыаһыт-үгүкүүт оёолор төрөппүттэрэ төһө ыл-лыларый? - дьэ-кэргэн ытыкта-ра, баһар, сорохтор. Кырдык, ийэлэрэ Мотрена Дмитриевна даһаны, аһалара Илларион Илларионович даһаны икки-

он удыур ырыаһыттар, кулу-уп уус-уран самодель-ноһун концерттарыгар үгүстүк кыттыбыт дьон.

"Бүргэһи мөһөөччүкэ ха-алаабааһын", талаан сын-биэр биллэр-кэстэр. Быйыл кыһын ытыллыбыт "Ырыа - олох арһына" улуустаабы конкурса Абрамовтар дьэ-кэргэннэн кыттан "Корооччулар биһирэ-биллэрэ" номинация хаһаай-ынарынан буолбуттара. Оттон соторутаабыта Одьулуунгга дьэ-кэргэн айар киһитин тэрийэн, нэһиликтэрин дьонун-сэргэтин көмүс күөмэйдэринэн күндүлээн дуоһуйа сэргэсиктиилэр. Маннык айылгатаан талаан-наах ыаллар хас нэһиликкэ ах-сын үкүү туруохтуннар!

Людмила ЕФРЕМОВА,
Одьулуун.

Одьулуун кыһа Мотрена Дьыдаева оёолун арһыһын Уөлэс Булууттан булбута. Кэргэн Илларион Абрамов улу-ус биэр улуус нэһиликтэргэ тобус оёолор ыалга ахсыс оёонон төрөөбүт буолан үлэһит үтүгэ, байанайдаах булбут. Эдэр мал манна олохсуйан олохтохтара, төөрт оёолонмугуттара. Оёолоро ула-атан, кинилэри үөрэттэрээр киин сиргэ тардыһан, ийэлэ-рин дойдутугар 1998 сылла-аха көһөн кэлбиттэрэ. Онон биһиги Абрамовтар Одьулу-ун олохтоохторо буолан оло-роллор. Кылгас кэм иһигэр кэчкэ хаһаайыстыбаны сайын-нары программатыгар кири-сэн, кредит ылан сүөгүлэни-лэр-астаһылар. Ыал ийэтэ Мотрена Дмитриевна поли-технической лицейгэ тех-

СУРУТАРГА ТИЭТЭЙИНГІ

2002 сыл НККИС АҢАРЫҢАР

“Сага олох” хайыанка сурутарга тиэтэйинг!

Сурутуу олохтоох почтовой сибээс
отделениелара ытталлар.

Сыаната 6 ыйга

чааһынай дьонго — 150 солк.,

тэрилталарга — 160 солк.

“Сага олох” РИХ.

МАХТАНАБЫТ

Таптаамах аҕабыт, аҕабыт, советскай-партийнай үкүһүт, СССР народнай контуруолун туйгуна, “Бочуот Знага” орден кавалера, Компартия, тыл, үлэ спорт ветерана, Чурапчы улуутун бочуоттаах гражданина БЕЛЫХ Михаил Иннокентьевич бу дьыл муус устар ый 16 күнүгэр ырахан ыраһыттан өлбүт ырахан кэминигэр, тihэх суолугар аттарарга көмөлөсүт, ай-саһа, күүс-көмө, тирэх буолбут улуус, Чурапчы салыаньытын дьаһалталарыгар, улуустаагы ветераннар сэбиэттэригэр, Компартия улуустаагы комитетыгар, “Чурапчы” МТС ГУП, Дьокуускайдаагы дыарыктаах буолуу киинин администрацияларыгар, үөрэх үлэһиттарин профсоюзун улуустаагы комитетыгар, пинизия, сбербанк коллективтарыгар, улуустаагы предпринимателлер сэбиэттэригэр, бары аймактарыгар, таһаарыстарыгар ис сүрөктэн махталбытын тиэрдэбит.

Эһикс таһаарылаах үлэни, үгүс доруобуйаны, амарах санаабыт, көмөбүт сайда турарыгар баҕарабыт.

Оҕолоро, сиэннэрэ, аймактара.

БИҢИГИ ӨҢӨБҮТҮНЭН ТУҢАНЫҢ!

Күн айы Чурапчы — Аллараа Бэстээх маршрутунаа дьону таһабыт. Тел. 41-428, 42-327.

СҮТҮКЭННИИТ

Чурапчы улуутундаагы ветераннар сэбиэттэринэн Захаровна Знайда Николаевна атыгар 1999 сыл бэс ыйы 14 күнүгэр бэриллибит 511314 №-дэх “Үлэ ветераны” даһабырыаньыта сүтүкүтүн дьингэ суоһунан аабыллар.

Тыл, үлэ ветерана, Арыйлаах нэһилиэтин олохтооһо

КАЖЕНКИН Иван Дмитриевич

ыраханник ыадыан 86 саһыгар өлбүтүн, дьиргик куртууан турар, аймактарыгар, үлээннэхтэригэр, билэр дьонугар иһитинэрэбит.

Оҕолоро, аймактара.

Хатыы нэһилиэгиттэн төрүттээх Дьокуускай куорат олохтооһо, үлэ ветерана

КОЗЛОВА Анастасия Афанасьевна

ыраханник ыадыан өлбүтүнэн дьиргик куртууаннарын тирдэллэр:

— Сагаһа, урукку Оубуруускай аатынан соһоһа үлүннүк бииргэ үлэһэбит дьүөгэлэрэ, таһаарыстар Козлова Анастасия Афанасьевна олохтон туоразытынан Хатыы нэһилиэгин дьаһалатын специалиһыгар Козлова Парасковья Ивановна, киһи дьыа кэргэннэр, оҕолоругар, аймактарыгар, сиэннэригэр Доргодорсатар, Драгуновтар, Оногосовтар, Савиннар, Седлищевтар, Пудовтар.

— Күндүк саныыр аймактара Козлова Анастасия Афанасьевна өлбүтүнэн оҕолоругар, күлүөттэригэр, сиэннэригэр, бары аймактарыгар Дьокуускайтан, Хатыыттан Алексей Попов, киһи оҕолоро, Прокопьевтар, Павлушайдар.

— Эдэр саастарыттан истигиник саныыр дьүөгэлэрэ Козлова Анастасия Афанасьевна олохтон туоразытынан оҕолоругар, сиэннэригэр, чугас аймактарыгар Коркина Д.Н., Дьячковская К.И., Павлова М.П., Кузмина И.Г.

— Күндү, таптааах ийэтэ Козлова Анастасия Афанасьевна өлбүтүнэн ыһыгар Дария Ивановнага Хатыы орто оскулатыгар бииргэ үөрэммит таһаарыстар.

— Күндү саастарыгар Козлова Парасковья Ивановнага убаастыыр сагаһа Козлова Анастасия Афанасьевна олохтон туоразытынан А.Н.Николева, Белювтар, Захаровтар, Болдовскайдар.

Күлүөлүт Кознофонов Егор Николаевич таптааах балта, Чурапчы салыаньытын олохтооһо

ПЛАТОНОВА Изамира Николаевна

эдэр саһыгар хомолтоһоохтук өлбүтүнэн ийэтигэр Анисимова Александра Николаевнага, бииргэ төрөөбүттэригэр, кэргэннэригэр Альберт Платонов, оҕолоругар уонна бары аймактарыгар дьиргик куртууаннигын тирдэллэр.

Болтоһоттон Игнатевтар, Захаровтар.

Кэрэ эйгэтигэр

ДЬАРЫК КӨМӨТҮНЭН
ҮГҮҮҮ СИТИҢИЭХХЭ СӨП

Быйыл саас Саха сирэ Россия государственной састаабыгар киирбитэ 370 сылыгар аналлаах “Дьокуускай үгүкүүлүүр” республикатаагы үбүлүөйүнэй конкурса Чурапчы улууттан оҕо музыкальнай оскуолатын үгүкүүлүттэрин бөлөҕө (салайааччы К.Кириллина), Мугудай оскуолатын иһинэн тэриллибит “Көлүкчээн” оҕо народнай, Россия образцовый ансамбля кыттыны ылбытара.

Үгүкүү түһүлгэтигэр республика 5 куоратыттан, 16 улууттан 38 коллектив кэлэн кураһтэстилэр. Олор истэригэр бааллар республика биллиилээх ансамбллара: “Кыталык” (Мэнгэ-Хаҥалас), “Дружба” (Татта), “Мичээр” (Нам), “Түһүлгэ” (Сунтаар), “Күндэл” (СГУ), “Дивертисмент” (Мирный), “Северяночка” (Нерюнгри), “Өркөн” (Дьокуускайдаагы культура уонна искусство колледжа).

Икки күнүгэр конкурс түмүгүнэн оҕолорго I степенээх лауреат аатын “Северяночка” ылла, II степенээх лауреатынан “Дивертисмент”, III степенээх лауреат “Күндэл”, II степенээх лауреат “Кыталык”, III степенээх Арктика государственной культуры институтун студенттара буолулар. Итини таһынан сэггэ номинация аанна. Оттон Гран-при хаһаайынынан биһиги “Көлүкчээн” ансамблыт буолла.

13-с сылын үлэһиэр коллектив бу ситиһингэ түбэспичэ буолбатах. Ансамбль “ийэтэ-аҕата” буолбут дьоннорунан, үгүс ситиһинилэригэр олук уурааччыларынан оскуола директора, СР үөрэҕиритин үтүөлээх үлэһитэ В.П.Иванов, оскуола научнай салайааччыта Е.М.Иванова буолаллар.

Оскуола албах өрүттээх үлэтин биир хайысхата - оҕону үгүсү көмөтүнэн иитин, сайыннарын. Тыл оскуолатын оҕолоро “Көлүкчээн” ансамблыга дыарыктан үнүлэр, сайдаллар, кэрэ эйгэтигэр үйүйүлэллэр. Үгүкүү оҕо дьаһар күһэ сүрдээх улахан. Бэйэ-бэйэбэ көмөлөсүбүт, болбонтоһох сыһыан, тулуур, дьулуур, туруоруммут сылы ситиһи... — бу барыта үгүкүү көмөтүнэн ситиһиллэр. “Көлүкчээн” биһиги республика биир бастыг ансамбля буола үүнэ. Үгүс албах ситиһинилэригиттэн улаханнарын арыннаах: Санкт-Петербурга “Тихомировский леле” Бүтүн Россиятаагы оҕо хореографическай коллективтарын конкурсулар. “Үгүкүүлүүр Дьокуускай-2002” конкурса Гран-при хаһаайына, “Үгүкүүлүүр Саха сирэ”, “Хотугу сулус”, “Түһүлгэ”, Италияга “Виват, Италия — Россия!” норуоттар икки ардыларынаагы, Владивостока “Российский восход”, Киргизияга “Эдэр талааннар-99” фестиваллар лауреаттара, Туниска “Аусу” аан дойдутаагы карнавал, Парижка “Олонхо дойдутун оҕолоро” фестиваль

кыттылааҕа.

Ханнык баҕарар оҕо дыарык көмөтүнэн үгүкүү ситиһини биһиги ансамблыт үлэһэ ырыһаадык даһастыр. Выпускнистарыт үрдүк үөрэх араас кыһаларыгар ситиһинилээхтик үөрэнэ, үлэни сылдьаллар. Кинилэригэр биһиги кээн туттабыт. Ол курдук, С.Катаков ДьТХА “Санда” үгүкүү ансамблын салайааччыта, С.Варламова “Санда” үгүкүү ансамблын солистка, СГУ ФЭИ-тин, С.Иванова, К.Оконешникова ОФ-ын, М.Терютина МИ-тин, А.Оконешникова, И.Артемыев ОФКФ-ын, Ш.Коркина ФФ-ын студенттара, М.Кириллина “Иэхэй-чуохай” хангрия-балет солистка, Б.Катаков терут культура учуутала, В.Сивцев, А.Сивцева, А.Захаров, М.Рожин, С.Макаров, Е.Артемыев, С.Попов ДьТХА студенттара, “Санда” ансамбль үгүкүүлүттэрэ, А.Терютина — Санкт-Петербурдаагы үрдүк технологиялар университеттарын студенттара, В.Попов хореографическай училищени быйыл бүтэрэн Үгүкүү национальной театрыгар балет артиһынан үлэһиктэ.

Ансамбль оҕолоро үөрэхтэригэр эмиэ үлэһидэр. Ол курдук, оскуоланы икки оҕо кыһыл, икки оҕо үрүк көмүс медалларынан бүтэрибиттэр. Ансамбль ситиһинилэрэ — бу үгүс киһи сыралдах үлэтин түмүгэ. Биһиги тэриллиэхпиттэн күн бүгүнгүгэр дьиргик түбүгүрэр, суурар-көтөр, кыһанар дьондордохтук: П.В.Сивцева — ан-

самбль администратора, кассира, Е.А.Терютина — ансамбль педагога, психолога, Ф.В.Захарова — ор сылларга оскуола иитэр үлэһэ сэбиэдиһсэйэ, Е.М.Данилова, М.С.Винокурова — саха тылын уонна литературатын учууталлара, Н.И.Жергина — координатор, В.Е.Попова, Р.И.Терютина ансамбль костюмердара, Д.Д.Толстоухов — ансамбль суолтара.

“Көлүкчээн” ансамбль ситиһингэ — бу бүтүн коллектив өр сыллаах, айымнылаах үлэ. Махтал тылларын этэбит 10 сыл бииргэ үлэһэбит модельербытыгар А.Н.Барашковага. Киһи ким да айбатах авторскай үлэлэрин биһиксэ эрэнэн биирэн, албах ситиһинилэргэ кыһаабыта. Мугудай оҕолоро Санкт-Петербурга, Москвага, Тихвингэ, Францияга, Италияга, Венецияга, Сан-Моринога, Владивостока, Киргизияга, Туниска сырыттылар.

Биһигини өр сылларга өйөөбүт бар дьоммутугар, саҕаттан-сага үгүкүүлэригиттэн үөрэр күндү көрөөччүлэригиттэн, оскуолабыт коллективыгар, улуустаагы үөрэх, культура управлениеларыгар, бары спонсордарыгыгар, Үөрэх министрствотыгар ансамбль бары көлүөнэ оҕолорун, салайааччыларын ааттарыттан барба махтал тылларын этэбит.

Н.Н.ТЕРЮТИН,

Е.П.СИВЦЕВА,

“Көлүкчээн” ансамбль салайааччылары.

Хаартыска: “Көлүкчээн” ансамбль.

Анна ЛЕВИНА

Омунугар буолан
Өрөһөхтөнөн ылааччы.
Ардыгар олус эбэр-сэбэр,
Онно суоһу кэпсээн
Ыһар-тоһор, ыһахтанар,
Айдаан төрдүн тардар...

Тылтан-өстөн сарениэххэ,
Хайа түбэһиэх саҕарымааха.
Норуот өһүн хоһоонуну,
Тыл сэттээх, иэстэбиллээх.

ЭБЭРДЭЛЭННЭН

Төлөй орто оскуолатын төх-үлэһитин ЗАХАРОВА Анастасия Мироновна 50 сааһын туолбукунан, оскуолабыт учууталларын АММОСОВА Матрена Иннокентьевна уонна АБРАМОВА Изабелла Пантелеймоновна «Саха Республикатын үөрэҕиритин туйгуна» бочуоттаах ааты ылыаһыттан итиник, истигиник эбэрдалыбит!

Эһикс дьолун доруобуйаны, үлэһитигэр ситиһинилэр, бары үлүнү, кэрэни, үгүкүү баҕарабыт.

Төлөй орто оскуолатын коллектива.

Редактор Г.Г. ПОПОВ
ААДЫРЫСЫПТ: 678670, Чурапчы сал.
Кирп. Маркс уул. 26 “а”.
ТЕЛЕФОННАРЫБЫТ:
редактор — 41-332, отделлар — 41-265.
E-mail: sanaoloh@churapsakha.ru

Хаһыаты тэрийдэччилэр: Саха Республикатын Правительствот, улуус дьаһалтата, редакция. Хаһыат сахалыы тылыннан оптуорунушукка, чэппиэргэ, субютаҕа тахсар.
Хаһыат индекса: 54907

“Сага олох” редакционнай-издательский холбоһук.
Офсетнай бэчээт. Сакаһыт № 60, Тираж 2505.
22.05.2002 с. бэчээккэ бэрилиннэ.

Автор суругар этиллэр санаа
редакция позициятыгар маддьи сөп
түбөһөр буолбатах. Сурукка ыйылар
чахчылар кырдьыктаахтарыгар
эппиэтинэһи
автор тус бэйэтэ сүтэр.